

УДК 811.161.2'612'4

**Плеонастичні конструкції з повним та частковим дублюванням
в українському художньому тексті початку ХХІ ст.**

Книш О. В.

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

Розглянуто плеоназм як вияв закону мовної надмірності, що є джерелом виразності, образності, експресивності мовних засобів в українській прозі початку ХХІ ст. В основу плеоназму закладена надмірність словесного вираження змісту, що реалізується в повному та частковому семантичному дублюванні елементів висловлювання.

Ключові слова: плеоназм, надмірність, семантичне дублювання.

Для сучасної української прози характерною є тенденція до надуживання мовних засобів. Плеонастичні мовні конструкції привертають увагу реципієнта до надмірної інформації, надзв'язності тексту. Плеоназм ґрунтується на уживанні в тексті елементів з тотожним чи подібним значенням. У науковій літературі це поняття отримало різноманітні термінологічні найменування: плеоназм, надмірність/надлишковість, гіперхарактеризація, надспецифікація, семантичне дублювання.

Плеоназм (від *грецьк. πλεονασμός* — надмірність, перебільшення) – це явище мовної системи й мовлення, репрезентоване надмірною кількістю граматичного й лексичного забезпечення змісту повідомлення [6, с. 466]; фігура мови, побудована на повторі слів або афіксів з тотожним чи подібним значенням – повторенні, що з суто логічного погляду може видатися зайвим, але насправді не позбавленим певних семантичних й стилістичних функцій [7, с. 491]. Суть цього явища полягає у присутності двох і більше знаків для передавання одного й того ж самого граматичного чи семантичного змісту у системі мови чи реалізованому мовленні.

Складність розуміння плеоназму як мовного явища породжує неоднозначне його трактування. Зарубіжні вчені вдавались до розгляду плеоназму у синтаксисі (А. Геллер, Г. Раскоу, Дж. Хейман), стилістиці (Р.Г. Паркер, К. Леманн, Д. Дімов, М. Янакієв), риторичі (Ж. Дюбуа) та прагматиці (А. Круз). Плеоназм як важливу стилістичну фігуру виокремлювали у своїх працях російські мовознавці ще з ХІХ століття (С. Шевирьов, Ф. Буслаєв, І. Давидов). Окремі питання вивчення плеоназму досліджували також сучасні російські лінгвісти А.П. Сковородніков., О.Б. Сиротініна, Ю.М. Скребньов, М.Я. Блох, С.Д. Кацнельсон, Н.С. Жукова, І.Р. Гальперін, В.А. Виноградов І.В. Арнольд, К.А. Войлова, Н.Г. Гольцова, І.Н. Смірнов, М.В. Нікітіна, О.О. Зайц.

До окремих питань вияву плеоназму у синтаксисі, зокрема, звертались українські науковці В.В. Коломійцева, Н.В. Шульжук, Л.П. Павленко. Поширеним стало

потрактуювання плеоназму як стилістичної фігури (В.С. Ващенко, О.О. Селіванова, В.Ф. Святовець, Т.Ю. Попп). Однак в українському мовознавстві досі не існує єдиної теорії плеоназму, що й зумовлює *актуальність дослідження*.

Розбіжності у поглядах вчених щодо природи і суті плеоназму призводять до відсутності його загальноприйнятого визначення та типології. У статті *масмо на меті* показати плеоназм як реалізацію закону мовної надмірності та звернути увагу на семантичне дублювання, пов'язане із нагромадженням семантично близьких мовних одиниць.

У художніх текстах, багатих на різноманітні стилістичні прийоми, цінність інформації не втрачається, попри її багаторазове повторення, тому що кожне нове повторення пов'язане з новим тлумаченням висловлення.

В.В. Коломійцева визначає плеоназм як надмірну кількість граматичного або лексичного забезпечення змісту поняття, що як явище диспонуване в мовній системі й набуває реалізації в мовленні. Плеоназмом також називають стилістичний зворот мови з однозначними, семантично близькими чи синонімічними словами, сполуками, які "...попри позірну надмірність, виконують важливу функцію увиразнення, зумисного перебільшення, підкреслення змісту поняття, нагнітання почуттів" [5, с. 33].

На думку О.С. Ахманової, плеоназм є різновидом ампліфікації, стилістичним прийомом, основу якого складає словесна надмірність змісту висловлювання, що виявляється у семантичному дублюванні його частин [1, с. 325]. Плеоназм реалізується як в межах речення, так і в більш широкому контексті, може проявлятися в ізосемії (смысловій близькості) цілих речень, котрі дублюють певний спільний зміст.

Надмірними вважаємо елементи, що повторно передають основну інформацію як одного речення, так і кількох у межах складного синтаксичного цілого. Суть надмірності полягає у присутності двох і більше знаків для передавання одного граматичного чи семантичного змісту у системі мови чи реалізованому мовленні. Це явище широко представлене в природних мовах, адже гарантує успішність комунікації, робить повідомлення більш легким для сприймання.

У широкому потрактуюванні плеоназм постає не лише як мовленнєвий надлишок, але й як стилістичний засіб, що дозволяє уточнити, конкретизувати, пояснити певне поняття. В процесі комунікації структури, що містять у своєму складі плеоназм, виленовуються мовленнєвою свідомістю автоматично, тому вони часто вживаються у мовленні персонажів і відносяться до непередбачуваної надмірності, що створюється елементами семантичного дублювання, до прикладу: *Того літа вона вперше зняла з себе обітницю печалі, з якимось дитячим здивуванням відкриваючи, що за час її відсутності світ не вмер, не зник, не провалився від сорому власної недосконалості, що так само чергуються дні і ночі, і сонце не сходить на заході, і не згіркла третина річок* (Іздрик, Подвійний Леон).

Для передавання тонких семантичних нюансів мовець не шкодуватиме мовних засобів. М.Д. Воєйкова наголошує: "Про стійкість семантичної надмірності свідчить явище плеоназму і тавтології, що стосуються вияву надмірності на лексичному рівні. Попри нормативні обмеження, мовець не відмовляється від тавтологічних сполучень" [4, с. 9]. Як от: *Усім стало зрозуміло, що польські авантюристи вирішили переночувати мене у найцентральнішому, найдорожчому й найп'ятизірковішому готелі цієї країни* (Ю. Андрухович, Лексикон інтимних міст). Автор свідомо вдається до надмірного вживання однорідних елементів у реченні, прагне підкреслити власне негативне ставлення до зображуваного, зокрема й за допомогою індивідуально-авторських новотворів.

Розглядаючи надмірність окремого елемента висловлення, С.Л. Гізатулін визначає семантичну надмірність як невідповідність між означуваним та означальним під час текстотворення [3, с. 79]. Семантична надмірність виявляється у тому випадку, коли в поверхневій структурі є декілька елементів, що реалізують один і той самий елемент глибинної структури.

Н.А. Шехтман виокремлює три типи відношень між семантично однорідними членами: згортання, розгортання та семантична еквівалентність [8, с. 166-167]. Остання передбачає повний збіг семантичної структури компонентів, до прикладу: за семантичного згортання структура значення другого компонента повністю вкладається у значення першого, другий компонент пояснює, точно визначає змістове навантаження першого, наприклад: *Оскільки тепер вони були в більшості, тобто мали наді мною відчутну чисельну перевагу, то глядачем наразі виявився я (Іздрик, Подвійний Леон)*. Автор вдається до тлумачення попередньо висловленого. Семантичне розгортання – перехід від менш ємної семантичної структури до більш ємної, наступне не лише повторює попереднє у семантичному плані, але й містить додаткові семантичні відтінки, до прикладу: *Знати країну через її мову – це знати її всю, дослівно, до найпотаємніших закапелків та останніх прихованих скелетів (Ю. Андрухович, Лексикон інтимних міст)*.

Для характеристики інформативної цінності мовних елементів в комунікації М.Я. Блох звертається до поняття інформативно-комунікативного, або інформативно-синтагматичного дублювання, тобто повторення певним наступним елементом висловлювання інформації, що була передана певним наступним елементом висловлювання. Поняття дублювання є фундаментальним як для теорії зв'язку, так і для вивчення проблеми надмірності в мові.

Елемент є повнодублетним, якщо його інформативно-семантичний склад не надає нової інформації порівняно з семантичним складом попередніх елементів ні безпосередньо, ані опосередковано, через зв'язки з іншими елементами висловлювання; такий елемент не додає нічого нового до сумарної інформації, запропонованої висловлюванням [2, с. 7]. До прикладу: *Чому б не думати, що живі статуї та кишенькові злодії – це одна професійна спільнота, єдина профспілка? (Ю. Андрухович, Лексикон інтимних міст)*. Таке дублювання може бути виражене також і нагромадженням семантично тотожних фразеологічних одиниць, до прикладу: *Це трохи дивний проект, тобто він може здаватися дивним, але тобі він таким не здасться, бо ми одного поля ягоди (одного польоту птахи? Обоє рябоє?) (Ю. Андрухович, Лексикон інтимних міст)*.

На відміну від повного, часткове дублювання характеризується неповною сумісністю інформативно-компонентного складу елементів у рамках ситуації. Часткове дублювання в широкому розумінні виконує функцію встановлення семантичного зв'язку між елементами висловлювання. Саме тому повторюваний, субститутивний чи перифрастичний дублет, що вступає у нові семантичні відношення в процесі розгортання мовлення-думки, вже не може бути визначеним як інформаційно повний з урахуванням ситуації в цілому.

Будь-який частково дублетний елемент, якщо він відповідає комунікативному завданню висловлювання, можна визнати інформативно-необхідними тією ж мірою, що й інші, не дублетні елементи мовлення: такий елемент є інформативно необхідним, адже вносить свій унікальний, неповторюваний в інших елементах вклад до сумарної інформації, що передається висловлюванням [2, с. 9]. До прикладу: *Тут*

вона вперше побачила, що таке справжня робота — до сьомого поту, до знемоги, — і зрозуміла, що таке перфектність — важливість кожного міліметра відстані, кожного грама ваги, кожного поруху м'язів (Іздрик, Воццек).

Часткове дублювання також може передбачати повтор різних стилістичних варіантів мовної одиниці, до прикладу: *Здогадуюся, крім того, що головна причина взаємних антипатій лежить у надзвичайній подібності. ... Коротше кажучи, ми з румунами так не любимося, бо обоє рябоє (Ю. Андрухович, Лексикон інтимних міст).*

Надмірність сприяє підвищенню інформативності повідомлення на рівні додаткової інформації, що включає емоційний стан мовця, його суб'єктивно-оцінне ставлення до дійсності та предмету розмови, до прикладу: *І так воно пішло і хороше і з драйвом, що називається класно, і що називається круто, і що називається в кайф, що гріх було не повторити чи то на біс, чи то у власне задоволення, — і повторили (Іздрик, Воццек).*

Висновки. Отже, плеоназм функціонує як стилістично вмотивована надмірність словесного вираження та реалізується у нагромадженні різноманітних виражальних засобів. У широкому потрактуванні плеоназм постає не лише як мовленнєвий надлишок, але й як стилістичний засіб, що дозволяє уточнити, конкретизувати, пояснити поняття суть повідомлення. Попри функціональні відмінності плеонастичних конструкцій з повним та частковим дублюванням в конкретних текстах, вони завжди пов'язані із вираженням додаткової інформації експресивного характеру.

Аналіз проявів плеоназму водночас є вивченням функціонального навантаження різних елементів та структур тексту. Перспективним напрямком наших подальших студій є більш глибоке та системне дослідження плеоназму у сучасній українській прозі.

Список літератури

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова. – М. : Советская энциклопедия, 1969. – 308 с.
2. Блох М.Я. Об информативной и семантической ценности языковых элементов // Синтаксические исследования по английскому языку / М. Я. Блох. – М. : МГПИ, 1971. – С. 3-27.
3. Гизатулин С.Л. Семантическая экономия и избыточность в речи / С. Л. Гизатулин // Филологические науки. – 2001. – № 2. – С. 78-93.
4. Избыточность в грамматическом строе языка / Отв. ред. М.Д. Воейкова. – СПб. : Наука, 2010. – 462 с.
5. Коломійцева В. Явище плеоназму в українському синтаксисі / В. Коломійцева // Українська мова. – 2009. – № 1. – С. 33-40.
6. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
7. Українська мова : Енциклопедія / В.М. Русанівський, О.О. Тараненко, М.П. Зяблюк та ін. – К. : Вид-во «Укр. Енцикл.», 2004. – 752 с.
8. Шехтман Н.А. О семантическом повторе / Н.А. Шехтман // Стилистика романогерманских языков. – Л., 1972. – С. 165-169.

Книш Е. В. Плеонастические конструкции с полным и частичным дублированием в украинском художественном тексте начала XXI в. // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 2. С.134-138.

Статья посвящена анализу плеоназма как реализации закона языковой избыточности, являющейся источником выразительности, образности, экспрессивности языковых средств, в украинской прозе начала XXI в. Основой плеоназма является избыточность словесного выражения смысла, которая реализуется в полном и частичном дублировании элементов высказывания.

Ключевые слова: плеоназм, избыточность, дублирование информации.

Knysh E. The pleonastic constructions with complete and partial duplication in the Ukrainian literary text at the beginning of the XXI century // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 134-138.

The pleonasm as a realisation of linguistic redundancy law, a source of language emphasis, imagery, intensification of expressive linguistic means in Ukrainian prose at the beginning of the XXI century is reviewed. Pleonasm is based on the redundancy of verbal representation of content that is realized in the semantic duplication of the expression elements.

Key words: pleonasm, redundancy, semantic duplication.

Поступила до редакції 05.04.2012 р.